

ČOVEK KOJI JE OTIŠAO

Stajao sam tako na Slaviji, ima desetak godina, bila je jesen i Slavija je bila manja nakaza nego što je to danas. Bilo je rano jutro i bila je jesen. Tamo, sa Slavije, polazili su mini-busevi za aerodrom. Iz Beogradske spuštao se čovek. Njega sam čekao. Bio je mrak na Slaviji, oktobar. Imao sam torbu, kofer, nešto glomazno, u šta je bilo moguće spakovati nekoliko dana u Nemačkoj. Čovek je dolazio iz Beogradske i nosio je nekakvu torbicu. To je bilo sve. Nikada ga ranije nisam sreo, tako se namestilo. Onda je stigao. I rukovali smo. I pitao sam ga kako je uspeo da sve neophodno spakuje u to. I Bora Adašević se smejaao. Kasnije, u nemačkom hotelu, uverio sam se da je to tako. Da čovek može da se spakuje brzo. Jako brzo. I ode.

Kasnije smo razgovarali, u istom tom hotelu, najčešće u mojoj sobi. I na Sajmu u Frankfurtu. I po kafanama. Po nemačkim ulicama.

Ovo bi bio kraj tih razgovora.

*

Postoji sačuvan video-zapis priloga Radio-televizije Srbije iz 2000. godine, urađen povodom objavljivanja antologije *Pseći vek*. Šest pripovedača stoje u kadru: Nenad Jovanović, Saša Ilić, Srđan V. Tešin, Mihajlo Spasojević, Uglješa Šajtinac. I Bora Adašević. Ilić i Tešin govore. Ostali ne. Deluje, čak i danas, da gledalac prisustvuje velikoj stvari. Trenutku kada nova paradigma zauvek poništava staru. Ili je bar preimenuje, transformiše, usklađuje s narednim poetičkim principom. I ne samo poetičkim.

A delovalo je i da je u pitanju generacijska stvar, važna usled uspostavljanja jednog evolutivnog poretka koji je u uređenim literaturama sasvim očekivan, nužan, čak. Uređene literature žive na leđima svake dolazeće generacije kojoj se ustupa mesto. Tako čine mediji, tako kritičari, tako pripadnici prethodne generacije, s manje ili više dobre volje i razumevanja, uređuju prostor onima koji dolaze. Ali, literatura u kojoj se nalazimo nije uređena. Nije bila, neće biti. Za njenu sociopatologiju bilo bi od izvanredne važnosti proučiti kako funkcionišu karijere šestorice iz *Psećeg veka*. Zašto su oni generacija tad, 2000, i zašto u kasnijim godinama nema ni fotografije ni snimka na kojima su opet zajedno.

Na tom snimku Bora Adašević stoji. Ne izgovori ni reč. Njegova priča, ona iz antologije, zove se „Spas“. To je njegova prva reč u visokoj književnosti. *Spas*.

*

„Gledam kako čoveka jednog na groblje nose.“ To je uvodna rečenica naslovne priče iz prve prozne knjige Bore Adaševića, *Ekvilibrista*. Sad je nezahvalno pisati na način na koji to pokušavam da izvedem, sad su tu predrasude, kojekakve indukcije, ali Adaševićeva proza jeste, velikim svojim delom, bitno koncentrisana oko fenomena smrti. Nestajanja. Iščeznu-

ća. Recimo, ista knjiga, još jedna uspela priča, „Dva saučešća“: „Možda će, u mom slučaju, oni komadići hleba koje sam ostavljao na ragastovu prozora iznad mog kreveta u spavaonici, za prvih povratničkih dana iza sprovoda, jednoga dana nekome i značiti nešto. Možda mojoj deci, ukoliko dece u životu budem imao, ili prijateljima, kojima me dobri Bog bude počastio, kažem *možda*, jer ni sam ne znam šta će i od mene, i od, mogućih, njih i od celog sveta biti, i u šta se sve, i ti čemerni komadići hleba, ostavljani iz vere i nade u nešto više što postoji iznad smrti i iznad grobova, i svi mi s njima – možemo pretvoriti, i kakvu utehu i da li, jedni drugima možemo doneti.“

Smrt o kojoj govori Adašević u gotovo svim svojim knjigama kao da u njegove tekstove ulazi pravo iz njegove biografije, što sve vreme stvara tešku tenziju između fikcije kojoj je stvarnost tek referenca i stvarnosti koja, ukoliko čovek nije dovoljno oprezan, ili fikciju doživljava kao ponešto stilizovani sentiment kojim je moguće trgovati, a to se u poslednje vreme u *Srba* vrlo uredno dešava, stvarnosti koja svoju fikciju namerava da proždere i ostavi bez fikcionalnosti, samim tim i bilo kakve književne vrednosti. I u tome je bila najveća Adaševićeva pripovedačka muka: uskladiti ova dva. On je vlastito iskustvo priznao kao radijantno referentno, i nakon tog priznanja svoje pripovedačko vreme koristio je tražeći svoj sklad, svoju fikciju. Otud je njegova literatura ostala totalno apartna prema svemu viđenom u lokalnoj, regionalnoj literaturi poslednjih dvadesetak godina – mimo generacija, mimo trendova, mimo ma kakvog pretpostavljenog kanona. I u svojoj prvoj knjizi Adašević je uspeo kao ekvilibrista. I dobar deo priča iz te zbirke ostaje *iznad smrti, iznad grobova*.

*

U drugoj Adaševićevoj knjizi kratke proze, *Iz trećeg kraljevstva*, nalazi se priča „Za tuđeg gospodara“. Ona predstavlja pravi uvod, mada nije prva s takvom vrstom aure, u nedvosmišleni angažman svojstven prvenstveno Iliću i Tešinu, kada govorimo o generaciji. Jer, Adašević je, a pitanje je ko od nas ovde nije, izronio pravo iz istorije. Dvehiljadita godina, to ne može da bude slučajnost. I kao takav, on je na istoriju reagovao. I ta istorija umela je da bude smrt, svakako. I to je prvo čvorište koje ja ovakav mogu da vidim i odredim u Adaševićevoj poetici, danas i ovim povodom, na ovoliko prostora koliko imam. I u svom angažmanu, i dalje sam kod prve dve Adaševićeve knjige, on je bio izrazito precizan i jasan. Autošovinista, da pomognem ovima u neprekidnom lovu na autošovinite. I taj se njegov angažman prelivao mimo literature, jer je delovalo da bi tako trebalo raditi ne bi li se književnost zadržala u opštedruštvenoj sferi, ne bi li zadržala status, trajala u društvu koje ju je sve manje želelo.

Tako se stiže do apsurd: priča „Za tuđeg gospodara“ objavljena je u prevodu na engleski u antologiji *The Best European Fiction 2013*. Izbor priča za ovu antologiju obavio je Aleksandar Hemon, a predgovor knjizi delo je Džona Banvila. Ne znam kako su ova dvojica reagovala na Adaševićev angažman, ovom prvom je kontekst morao da bude stoprocentno uхватljiv, ali znam da za srpsku književnost činjenica života jedne od *naših* priča na jednom toliko važnom mestu, na najvažnijem od svih jezika, i to desetak godina po nastanku i prvom objavljivanju, nije značila ništa. A morao je to da bude prvorazredni događaj, morala je to da bude vest. Trebalo je da ta vest svrati pažnju na Adaševićevu kratku prozu, u tom trenutku, kao i današnjem, nedostupnu u knjižarama. Na njega. Nije se desilo ništa.

*

Sećam se Borinog telefonskog poziva povodom nečega što je valjda trebalo da bude negativna kritika jedne od mojih knjiga, objavljena u profilisanom dnevnom tabloidu. Nije on znao, u trenutku poziva, da sam ja to koliko u zoru pročitao, kupio nekoliko primeraka te štampane stvari i podelio prijateljima. Istinski zabavne stvari dragocene su i retke.

Sećam se straha i nelagode u njegovom glasu, kao da je on autor te budalaštine, pa sam ga maltene morao da branim od činjenice da svako može da napiše sve. I da ne biramo svoje čitaoce, oni biraju nas. Ako biraju. Pogodilo me to što je njega pogodilo, razumeo sam tad da neki od nas teško prihvate književnost kao sociološki skup, pretenziju procene i vrednovanja, slobodu u kritičkom rasuđivanju, ali i podlost, zle namere, notornu glupost, izostanak svake argumentacije. Pogrešno sam pošao od sebe, kao što greši svako ko dolazi do ukupnosti sveta isključivo iz sebe. Ono što je mene zabavilo i nasmejalo, ulepšalo mi ne tek jedan dan, Boru je zgrozilo, smučilo mu se. I rekao sam mu da pokuša da malo bude ja. Nikako uvek, ali u takvim okolnostima. A zaboravio sam da možda ne znamo ništa ni o kome, ali da moramo da znamo kako niko nije neko drugi.

*

Adašević nije bio romanopisac. Njegove romane *pojeli* su Danilo Kiš i jedna nesvakidašnja perspektiva neoromantičarskog tipa. I od svih opsesija, a svaka je književna pojava obeležena jednim brojem opsesija, otvorena fascinacija Kišom je nešto s čim Adašević nikada nije izašao na kraj. Ona je bila plodonosna u smislu učenja od jačeg protivnika, ali je u Adaševićevim romanima proizvela manirizam koji je morao da strukturalno i idejno stvori naprsnuća u tkivu teksta. Kao da iznad *Čoveka iz kuće na bregu* i *Krfa* stoji zamisao znatnija od realizacije, zbog čega obe knjige danas stoje u funkciji putokaza, onoga što bi trebalo da bude, da dođe, da je samo bilo vremena.

I niko, čini mi se, nije poštenije uočio paradoks između zamišljenog i realizacije u Adaševićevim romanima od Matka Vladanovića koji je, budući *komšijski* kritičar, svoj tekst o *Čoveku iz kuće na bregu* pisao bez ikakve inhibicije uključenosti u srpske književne prilike. Oštro napadajući hrvatski neorealizam, Vladanović je Adaševića video kao „nekog ko dolazi s drugog planeta“, „grom iz vedra neba“, njegovu „ontologiju beznađa“ kao „duboko promašenu“, te smatrao da saznajne kapacitete romana „čija su leksika i stilistika izvedene gotovo savršeno, svim silama moramo napadati“.

A napada nije nedostajalo ni kod kuće, posebno kad je reč o romanu *Krf*. Najčešće argumentovanih i obrazloženih. I onda se Adašević povukao. I sve češće smo ćutali.

*

Mi smo, ovde, jeziva književna provincija. Kako bismo se legitimisali, sa sobom najčešće nosimo Andrićevu fotografiju. Uramljenu. Svi koliko nas ima. Našim jezikom niko ne govori, niti želi da ga nauči. Prisiljeni smo da se prilagođavamo, ili da vidimo šta ćemo sa sobom.

Nakon *Krfa*, Adašević se povukao. Poklopilo se to s nestankom njegove, i ne samo njegove, izdavačke kuće, ali i pojave jedne nove književne matrice. Nečega što se zove knji-

ževnost, a suštinski to nije. Ne onako kako smo mi doživljavali književnost. Mi, generacija, kako god. Stiglo je nešto polupismeno, preglasno, negospodstveno i kratkoročno. Srećom, kratkoročno.

Adašević se sklonio u svoju provinciju, na svoju periferiju. Na svoj breg. Pretpostavljam da mu je tamo bilo bolje.

*

Adašević je mogao da bude i romanopisac. Nije stigao. To se čita u njegovom poslednjem delu, četiri pripovetke u knjizi *Iz spiskova prećutanih stvari*. „Najteže je izmisliti, koristeći činjenice, istorijske datosti“, tako je sumirao Adašević valjda sve što je ikada pokušavao da uradi u književnosti, u intervjuu koji je dao Mariji Nenezić na poslednjem beogradskom Sajmu knjiga koji će posetiti. I upravo to što je najteže uspeo je da izvede u svojoj oproštajnoj knjizi. Uspeo je da je kontroliše, svede na pravu meru, i svog Kiša, i svoj angst, i korelacije između svih zamislivih i pretpostavljenih istorija u podivljaloj post-postmodernističkoj igri.

Tako su i njegov Odisej, i Haim Popović, i Hana Moravec, veoma lako mogli da postanu junaci romana. A nisu. Nije bilo vremena. Zapravo jeste, za toliko koliko je bilo. I to nije malo. Kao što nije malo ni ono sa strane, priče koje su ostale negde u periodici, po antologijama. Onaj „Poro(di)čni kvartet“ u Tešinovom *Bunkeru*, još toga. Nije malo. Sad je važno da vidimo šta ćemo s tim. I da ga sklonimo sa spiskova prećutanih stvari. Zauvek.

*

Matović je napisao kako nema dobre vesti. Njegov imejl nije bio naslovljen. I stvarno, kako bi čovek naslovio smrt? Tek dva stiha, takav imejl. Ujutro. Poezija kakvu niko ne bi želeo da piše.

Pronašao sam svoju *poslenemačku priču*. Kad više nema ničega, to ostane. Tamo piše:

„Onda odemo u moju sobu, nas dvojica, i pričamo neke priče, o klanovima, podmuklim bilmezima i njihovim mentorima, o dobrim i lošim knjigama i o našim knjigama, našim dobrim i lošim knjigama, možemo da pričamo, nas dvojica, to je retkost, nema sujete i predumišljaja, proveli smo neko noćno vreme razgovarajući, ne možeš to sa svakim, ja ne mogu, najčešće mi nije do svakog, ovaj čovek mi je drag i to ću mu reći bude li potrebe, neću se ustručavati da to uradim.“

I, eto. Uradio sam.

Tako mu je to.